

**One day Interdisciplinary National Seminar on
Relevance of
Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj in 21st Century
(राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांची २१ व्या शतकातील प्रस्तुतता)**

**Editorial Board
(Special Issue)**

❖ Chief Editor ❖

Dr. R. K. Shanediwan

Principal,

Shri Shahji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur

❖ Executive Editor ❖

Dr. S. V. Shikhare

Head, Department of History

Shri Shahji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur

Dr. R. D. Mandanikar

Coordinator, IQAC and Head, Department of Political Science

Shri Shahji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur

Mr. S. D. Aparadh

Assistant Professor, Department of History

Dr. V. J. Dethe

Assistant Professor, Department of Political Science

Dr. S. D. Jadhav

Assistant Professor, Department of History

Akshara Publication

Plot. 42 Akshara Publication Gokuldharm Residency

Prerna Nagar Wanjola Road Bhusawal Dist.Jalgaon [M. S.] India 425201

Editorial Board

:- Chief & Executive Editor:-

Dr. Girish Shalik Koli

Dongar Kathora

Tal.Yawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India Pin Code: 425301

Mobile No: 09421682612

Website:www.aimrj.com Email:aimrj18@gmail.com

:-Co-Editors :-

- ❖ **Dr. Sirojiddin Nurmatov**, Associate Professor, Tashkent Institute of Oriental Studies, Tashkent City, Republic Of Uzbekistan
- ❖ **Dr.Vivek Mani Tripathi**, Assistant Professor, Faculty of Afro – Asian Languages and Cultures, Guangdong University of Foreign Studies, Guangzhou, Guangdong, China
- ❖ **Dr.Maxim Demchenko** Associate Professor Moscow State Linguistic University, Institute of International Relationships, Moscow,Russia
- ❖ **Dr.Mohammed Abdraboo Ahmed Hasan**, Assistance Professor (English) The Republic of Yemen University of Abyan General manager of Educational affairs in University of Abyan ,Yemen.
- ❖ **Dr. Wajira Gunasena**, Lecturer, Dept of Languages, Cultural studies & Performing Arts University of Sri Jayewardenepura, Nugegoda, Sri Lank
- ❖ **Shiv Kumar Singh** , Lecturer, Indian Faculty of Arts and Humanities, University of Lisbon Portugal.
- ❖ **Dr. Vijay Eknath Sonje**, Assistant Professor (Hindi) D. N. College, Faizpur [M. S.]
- ❖ **Mr. Nilesh Samadhan Guruchal**, Assistant Professor (English)Smt. P. K. Kotecha Mahila Mahavidyalaya, Bhusawal, Dist. Jalgaon [M. S.] India.
- ❖ **Dr. Shaikh Aafaq Anjum**, Assistant Professor (Urdu) Nutan Maratha College, Jalgaon. [M. S.] India.
- ❖ **Mr. Dipak Santosh Pawar**, Assistant Professor (Marathi)Dr. A.G.D. Bendale Mahila Mahavidyalaya, Jalgaon [M. S.] India.

PEER REVIEW POLICY

AMRJ will send a copy of research work to the editorial board. The board will verify the same according to the rules of research methodology. Then plagiarism in the work will be checked. In case if the research methodology is not followed properly by the researcher, message will be given to the researcher and he/she will be asked to revise the work in a stipulated period.

After checking research methodology and plagiarism, the work will be sent to the Peer Review Committee.

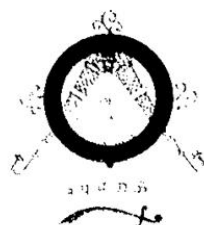
SINGLE BLIND PEER REVIEW BY EXPERT PEER REVIEWERS

AMRJ adopts the Single Blind Peer Review Method. After checking research methodology and plagiarism, the work will be sent to the Peer Review Committee for review through email. AMRJ do not disclose the details of researcher to Peer Review Committee. The Peer Review Table will be displayed online according to the criteria decided by the Editorial Board. After the approval by Peer Review Committee, the research work will be published in the Issue. In case if any instructions received from Peer Review Committee, the same will be forwarded to the researcher and he/she will be asked to clear the matter. Editorial Board of AMRJ will be the final authority to decide whether a research work is to be published or not.

AMRJ Disclaimer:

For the purity and authenticity of any statement or view expressed in any article. The concerned writers (of that article) will be held responsible. At any cost member of Akshara's editorial Board will not be responsible for any consequences arising from the exercise of Information contained in it. AMRJ is an online research journal. It is printed only for the convenience of reading and archiving its online content. (Applicable in Jalgaon jurisdiction)

Message...

19-09-2024

To,
Dr. R. K. Shanediwan,
Principal,
Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya,
Kolhapur.

It is with great pleasure that I learn about the upcoming National Seminar on "Relevance of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj in the 21st Century," jointly organized by the Department of History and Department of Political Science, Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur on 25th September 2024.

I am confident that this seminar will provide a valuable platform for scholars to delve into the multifaceted relevance of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj's vision and legacy in contemporary times. The publication of selected papers in a peer-reviewed and refereed journal is a commendable initiative.

I extend my best wishes for a successful seminar, and I am certain that the deliberations and discussions will greatly benefit the participants. The seminar's outcome will undoubtedly contribute to a deeper understanding of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj's enduring impact.

Wishing the National Seminar grand success!

(Shahu Chhatrapati)

Member of Parliament

Message...

Estd. 1962

"A++" Accredited by NAAC

शिवाजी विद्यापीठ,

विद्यानगर, कोल्हापूर - ४१६ ००४.

SHIVAJI UNIVERSITY,

Vidyanagar, Kolhapur - 416 004.

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के

एम.एस्सी., पीएच्.डी.

कुलगुरु

Prof. (Dr.) D. T. Shirke

M.Sc., Ph.D.

Vice Chancellor

दूरध्वनी (कार्या.) : (०२३१) २६०९०६०

निवास : (०२३१) २६०९०५३

Tel. (Office) : (0231) 2609060

Resi. : (0231) 2609053

E-mail : vcoffice@unishivaji.ac.in

Web : www.unishivaji.ac.in

MESSAGE

I am very happy to know that, The Department of History and Department of Political Science, Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur are jointly organizing a One-day National Seminar on "Relevance of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj in the 21st Century." on 25th September, 2024.

I am sure that various aspects of the relevance of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj in the 21st Century will be presented and discussed during this seminar. It is worth and appreciating that all the selected papers will be published in the peer reviewed and refereed journal. I am sure that the deliberations and discussions in the Seminar will be beneficial to the participants.

I wish the National Seminar a grand success.

Prof. (Dr.) D. T. Shirke
Vice Chancellor

13 SEP 2024

स्थापना : १९०२
श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्था
२९६८, सी, दसरा चौक, कोल्हापूर-४१६ ००२.
☎ २६४२९२१, २६४०९२२, फॅक्स : (०२३१) २६४१९५४
Email : shahuchha@hotmail.com

श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्थेचे
श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय
२९६८, सी, दसरा चौक, कोल्हापूर-४१६ ००२, ☎ (०२३१) २६४४२०४
फॅक्स : २६४१९५४ • Email : sscm34.cl@unishivaji.ac.in
Website : www.shahajicollege.ac.in
Affiliated to : Shivaji University, Kolhapur-416 004, Maharashtra

Office Blog Address : sscm34admin.blogspot.com ■ Accredited by NAAC (3rd Cycle) with Grade 'A' (CGPA 3.13)

चेअरमन

श्री. मानसिंग विजयराव बोंद्रे

ऑन. सेक्रेटरी

श्रीमती संगीता विजयराव बोंद्रे

■ प्राचार्य :

डॉ. आर. के. शानेदिवाण

M.A., B.Ed., Ph.D. Net (Marathi), M.A. (Pol. Sci.),
B.J. PGDGS, PGDT. CWE&GP

संदर्भ क्र. : एस. एस. सी. एस./

दिनांक :

शुभसंदेश...

मला अत्यंत आनंद होत आहे की श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्थेचे, श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, कोल्हापूर, आय.क्यू.ए.सी. अंतर्गत आणि इतिहास व राज्यशास्त्र विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने २५ सप्टेंबर २०२४ रोजी “राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांची २१ व्या शतकात प्रासंगिकता” या विषयावर आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्राचे आयोजन होत आहे. हे चर्चासत्र काळाच्या कसोटीवर उतरणाऱ्या शाहू महाराजांच्या विचारधारेच्या व्यापक आणि सखोल विवेचनासाठी एक मौल्यवान व्यासपीठ ठरणार आहे, असे माझे मत आहे.

राष्ट्रीय चर्चासत्रातून राजर्षी शाहू महाराजांच्या प्रगत, समताधिष्ठित आणि समाज कल्याणकारी दृष्टिकोनाचे समकालीन काळातल्या सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय संदर्भात पुनर्मूल्यांकन होईल. त्यांच्या धोरणांचा आणि कार्याचा आजच्या परिस्थितीत कसा प्रभाव पडतो, त्यातून काय शिकावे, याचा सखोल अभ्यास होईल अशी माझी खात्री आहे.

विशेषतः या चर्चासत्रामधील शोधनिबंध नियतकालिकात प्रकाशित होत आहेत ही अत्यंत प्रशंसनीय बाब आहे. हा उपक्रम संशोधनाच्या दर्जाचे महत्त्व आणखी अधोरेखित करणारा आहे.

माझ्या मनापासून शुभेच्छा आहेत की, हे चर्चासत्र अतिशय यशस्वी होईल आणि सहभागी संशोधक व अभ्यासकांना शाहू महाराजांच्या विचारांचा दीर्घकालीन परिणाम आणि त्यांच्या दूरदर्शितेचे व्यापक पैलू समजून घेण्यासाठी महत्त्वपूर्ण योगदान देईल.

राष्ट्रीय चर्चासत्र अत्यंत यशस्वी होवो ह्याच मनःपूर्वक सदिच्छा!

मा. श्री. मानसिंग विजयराव बोंद्रे

व्हाइस चिफ पेट्रन तथा चेअरमन,
श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

शुभसंदेश...

आमच्या श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्थेच्या, श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालयामध्ये दि. २५ सप्टेंबर २०२४ रोजी राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांच्या शतकोत्तर सुवर्ण महोत्सवी जयंती निमित्ताने राजर्षी शाहू महाराज यांच्या जीवन कार्याच्या अनुषंगाने विविध मान्यवर, प्राध्यापक, संशोधक विद्यार्थी यांनी लिहिलेल्या संशोधनपर लेखांचे संकलन प्रसिद्ध होत आहे. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांनी सुरू केलेल्या कोल्हापूरातील पहिल्या शिक्षण संस्थेचा घटक या नात्याने मला आज विशेष आनंद होत आहे. या निमित्ताने महाराजांनी समस्त कोल्हापूर वासियांवर केलेल्या अनंत उपकरांची काही अंशी परतफेड होईल अशी माझी व माझ्या सर्व सहकाऱ्यांची विनम्र भावना आहे.

राजर्षी शाहू महाराज यांनी १९ व्या शतकाच्या अखेरच्या दशकात व २० व्या शतकाच्या पूर्वार्धामध्ये महत्वाचे पुरोगामी निर्णय घेऊन त्याची अंमलबजावणी केली. विशेषतः दलित, मागास, महिला, अस्पृश्य या संदर्भांमध्ये त्यांनी घेतलेले निर्णय काळाच्या पुढे जाऊन दिशादिग्दर्शन करणारे ठरले. आज २१ व्या शतकामध्ये जगातील बहुतांश देश स्वतंत्र झाले असून त्या-त्या देशामध्ये लोकशाही व्यवस्था असल्यामुळे निर्णय घेत सुलभ बनले आहे. या पार्श्वभूमीवर १२५-१५० वर्षांपूर्वीचे समाजवास्तव नजरेसमोर ठेवून राजर्षी शाहू महाराजांच्या कार्याचा पुनर्विचार करावयास हवा. येथे एक बाब लक्षात घ्यायला हवी की, भारताच्या संविधानाची निर्मिती होत असताना राजर्षी शाहू महाराजांच्या विचारांचे प्रतिबिंब त्यामध्ये स्पष्टपणे उमटल्याचे दिसून येते. आजच्या तरूण पिढीसमोर या सर्व बाबी येणे ही काळाची गरज आहे. स्वातंत्र्याच्या ७५ वर्षांनंतरही माणूस व त्याची प्रतिष्ठा या दिशेने गंभीरपणे काम करायला हवे याची जाणीव होत आहे. अशावेळी राजर्षी शाहू महाराजांनी दाखवलेला कणखरपणा नव्या पिढीला समजून सांगायला हवा. आजचे तरूण संशोधक या सर्व बाबींकडे कशा पद्धतीने पाहतात व त्यांनी कशा पद्धतीने पहायला हवे याचेही दिग्दर्शन करायला हवे. राजर्षी शाहू महाराजांनी शिक्षण, धर्म, कायदा, सामाजिक सुधारणा, स्त्री सबलीकरण या बरोबरच अस्पृश्यता निवारण, विवाह विधीतील संशोधन, आंतरजातीय विवाह, विधवांना स्वतःच्या पायावर उभे करण्यासाठी योजना, शेतीतील सुधारणा, नवे तंत्रज्ञान, पाण्याचे नियोजन अशा अनेक बाबी संशोधनाच्या स्तरावर नव्याने विचारात घ्याव्या लागतील. हा हेतू मनात ठेवून संशोधन लेख मागविण्यात आले व त्याला मिळालेला प्रतिसाद मनाला समाधान देणारा आहे.

या राष्ट्रीय चर्चासत्राच्या निमित्ताने आमच्या संस्थेचे चिफ पेट्रन खासदार श्रीमंत शाहू महाराज, व्हाईस पेट्रन तथा चेअरमन मा. श्री. मानसिंगराव बोंद्रे यांनी बहुमोल सहकार्य केले. त्याचबरोबर या चर्चासत्रासाठी बीजभाषक म्हणून ज्येष्ठ विचारवंत श्री. किशोर बेडकिहाळ यांची उपस्थिती लाभली. राजर्षी शाहू महाराज यांच्या कार्याच्या अनुषंगाने ज्येष्ठ विचारवंत डॉ. अशोक चौसाळकर, डॉ. अवनीश पाटील यांची विशेष व्याख्याने आयोजित करण्यात आली आहेत. या निमित्ताने महाराष्ट्र, गोवा व कर्नाटक या राज्यातून मान्यवर प्राध्यापक व संशोधकांची उपस्थिती लाभणार असून राजर्षी शाहू महाराज यांच्या विचार व कार्याचा २१ व्या शतकाशी असणारा संबंध व त्यांची प्रस्तुतता समजून घेण्यास निश्चितच मदत होणार आहे.

या चर्चासत्राचे आयोजन आमच्या महाविद्यालयातील इतिहास व राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने होत आहे. या विभागातील संबंधित सर्व प्राध्यापक वृंद, विद्यार्थी, प्रशासकीय सहकारी या सर्वांचे या निमित्ताने मनःपूर्वक अभिनंदन!

डॉ. आर. के. शानेदिवाण

प्राचार्य, श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, कोल्हापूर

संपादकीय...

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांच्या शतकोत्तर सुवर्ण जयंती वर्ष निमित्ताने आमच्या श्री शाहू छत्रपती शिक्षण संस्थेच्या, श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालयाच्या राज्यशास्त्र व इतिहास विभागाच्या वतीने “२१ व्या शतकात राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांच्या विचारांची प्रस्तुतता” या विषयावर एक दिवसीय अंतर विद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात आले आहे. या चर्चासत्रात सहभागी प्राध्यापक संशोधक विद्यार्थी व इतर मान्यवरांनी राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांच्या जीवनकार्याबद्दल संशोधन पेपर लिहिलेले आहेत. संशोधन लेखाचे प्रकाशन करताना आम्हास विशेष आनंद होत आहे. शाहू महाराजांचे राजकीय, सामाजिक, आर्थिक, औद्योगिक, व्यापार, पर्यावरण, शेती विषयक, अस्पृश्यता निवारण, सामाजिक लोकशाही, सामाजिक न्याय, महिला सबलीकरण, शिक्षण, व्यवस्थापन इत्यादी विषयांच्या अनुषंगाने शोध निबंध आले आहेत.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे कार्यक्षेत्र सुरुवातीला कोल्हापूर संस्थाना नंतर महाराष्ट्र आणि त्याच्यापुढे संपूर्ण भारत असे झाले होते. असा हा मानवतावादी राजा सनातनी हिंदू धर्म आणि धर्माच्या पाठिंब्यावर उभी असणारी जाती संस्था मोडीत काढावी यासाठी सतत कार्यरत होता. हे सर्व करीत असताना त्यांनी आपल्या संस्थानात शेतीचे नवनवे प्रयोग करीत व्यापार व उद्योगाला विशेष प्रोत्साहन दिले.

राजर्षी शाहू महाराजांनी आधुनिक महाराष्ट्राच्या सामाजिक क्षेत्राला पुरोगामीत्वाची दिशा देण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. समाजकारण, राजकारण, शिक्षण, उद्योग, सहकार, कृषी सिंचन, क्रीडा, संस्कृती अशा चौफेर क्षेत्रातील त्यांचे कार्य महाराष्ट्राच्या वाटचालीसाठी दीपस्तंभासारखे असून त्याचा सकारात्मक परिणाम संपूर्ण राज्याच्या वाटचालीवर झालेला आहे.

छत्रपती शाहू महाराजांच्या वैविध्यपूर्ण व्यक्तिमत्त्वाच्या पैलू वरती प्रकाश टाकणारे शोधनिबंध अभ्यासकांनी लिहिले आहेत याचे स्वागत आपण कराल अशी अपेक्षा आहे.

या राष्ट्रीय चर्चासत्राच्या निमित्ताने आमच्या संस्थेचे चिफ पेट्रन खासदार श्रीमंत शाहू महाराज, व्हाईस चिफ पेट्रन तथा चेअरमन मा. श्री. मानसिंगराव बोंद्रे यांनी बहुमोल सहकार्य केले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर. के. शानेदिवाण, महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद आणि प्रशासकीय सहकारी हे सर्व घटक आणि या चर्चासत्राचे आयोजन करणारे इतिहास व राज्यशास्त्र विभागातील प्राध्यापक वृंद या सर्वांचे सहकार्य लाभले त्याबद्दल मी त्यांचा मनःपूर्वक आभारी आहे.

डॉ.एस. व्ही. शिखरे

संपादक

इतिहास विभाग प्रमुख

डॉ. आर. डी. मांडणीकर

संपादक

समन्वयक, आय.क्यु.ए.सी. व राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख

Index

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Pg.No.
1	राजर्षी शाहू महाराज: द्रष्टा राजा	डॉ. आर. के. शानेदिवाण	13
2	छत्रपती शाहू महाराजांचा पर्यावरणीय दृष्टिकोन आणि प्रासंगिकता	डॉ. सुरेश वसंत शिखरे	19
3	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे आदर्श जैवविविधता संरक्षण धोरण	डॉ. मधुकर विठोबा जाधव	26
4	राजर्षी शाहू छत्रपती यांचे दळणवळण विषयक विचार	डॉ. संतोष अभिमन्यू जेठीथोर	31
5	छत्रपती शाहू महाराजांचे मुस्लिम समाजासाठी शैक्षणिक धोरण: एक दृष्टीक्षेप	प्रा.सतीश यशवंत चौगुले	40
6	छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांचे स्त्री शिक्षण विषयक कार्य	प्रा. सूर्यवंशी नरेंद्र नरसिंग	42
7	वेदोक्त प्रकरणी भास्करराव जाधव व लोकमान्य टिळक यांच्या वैचारिक भूमिकेचा आढावा	डॉ. किशोर गुलाब गाढवे	46
8	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे अस्पृश्यता निवारणाचे कार्य	डॉ. आर. डी. मांडणीकर	51
9	राजर्षी शाहू महाराजांचे आपत्ती व्यवस्थापन धोरण आणि कार्य	अभिषेक प्रविण चौगले	56
10	भारतीय राज्यघटना : छत्रपती शाहू महाराजांच्या विचारांचे प्रतिबिंब	डॉ. विजय देठे	60
11	छत्रपती राजर्षी शाहू : फुले-आंबेडकर कार्याचा सेतू	डॉ. रचना माने	65
12	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज का शैक्षिक कार्य	डॉ. सरोज पाटील	69
13	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे कृषीविषयक कार्य	प्रा. डॉ. डी. एल. काशिद पाटील	72
14	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे अस्पृश्यता निर्मूलन: विचार आणि कार्य	डॉ. जनार्दन श्रीकांत जाधव	76
15	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांच्या शैक्षणिक विचार आणि कार्याची प्रासंगिकता	डॉ. ए. बी. बलुगडे	81
16	कोल्हापूर संस्थानातील राजर्षी शाहू महाराजांच्या पुरोगामी धोरणांची प्रासंगिकता – एक अध्ययन	प्रा.डॉ. मेघा संजय पाटील	83
17	छत्रपती शाहू महाराज आणि स्त्री मुक्ती	प्रा. अॅड. प्रियांका विलास झोळे-पाटील	88
18	राजर्षी शाहूंचे स्त्रीशिक्षण विषय कार्य	प्रा. मनिषा पाटील	91
19	छत्रपती शाहू महाराजांचे आर्थिक व ओद्योगिक कार्याचा अभ्यास	डॉ. सौ. एन. डी. काशिद पाटील	95
20	शाहू महाराजांचे मानव संसाधन विकास धोरण	विक्रम दीपक रेपे	99
21	राजर्षी छ. शाहू महाराज - एक कलाप्रेमी राजा	प्रा. श्री. सरदार निवृत्ती पाटील	104
22	छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांचे जलसिंचन विषयक धोरण	प्रा. डॉ. संतोष तुकाराम कदम	106
23	लोकराजा राजर्षी शाहू महाराजांचे कृषी विषयक योगदान	डॉ. संतोष शहापूरकर	109
24	राजर्षी शाहू महाराज यांचा स्त्रीविषयक दृष्टीकोन, हुकूम आणि कायदे	डॉ. सुवर्णा प्रकाश पाटील	111
25	छत्रपती शाहू महाराज आणि आरक्षण	निवास गणपती पाटील	114
26	स्त्रीमुक्ती लढ्याचा राजा शाहू छत्रपती	इनामदार ऋषिकेश किरण	118
27	कोल्हापूरला 'कलापूर' बनिवणारा राजा: 'राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज'	डॉ. शिवाजी दत्तात्रय जाधव	120
28	समतावादी लोकराजा राजश्री शाहू महाराज	डॉ. उर्मिला न. क्षीरसागर	124
29	राजर्षी शाहू महाराज यांच्या समाज परिवर्तनवादी सुधारणांचा अभ्यास	डॉ. अनिल शिवाजी टिके	128
30	21 व्या शतकातील छत्रपती शाहू महाराजांची प्रासंगिकता	डॉ. खोपडे स्मिता जयेंद्र	131
31	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि सत्यशोधक समाज	डॉ. पल्लवी अनिल कोडक	135

32	राजर्षी शाहू महाराज, डॉ. आंबेडकर आणि माणगाव परिषद एक - ऐतिहासिक अभ्यास	डॉ. मधुकर खंडू पवार	139
33	छत्रपती शाहू महाराजांनी महिलां सन्मानासाठी केलेल्या कायद्यांचे विश्लेषणात्मक अध्ययन	डॉ. मनिषा शंकर यादव	143
34	छत्रपती शाहू महाराजांचे कला व वाङ्मय क्षेत्रातील योगदान	डॉ. रेखा काशिनाथ पसाले	146
35	छत्रपती शाहू महाराज आणि कृषी विकास	प्रा. अरुण सदाशिव कटकोळे	150
36	21 व्या शतकातील छ. राजर्षी शाहू महाराजांच्या विचारांची प्रस्तुतता	डॉ. राक्षसे सिद्धार्थ गुणाजी डॉ. बसवेश्वर भिमराव पांडागळे	154
37	छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज व लोक कल्याणकारी राज्य- एक चिंतन	प्रा. बैनवाड स्वाती प्रकाशराव	156
38	राजर्षी शाहू महाराजांचे सामाजिक, आर्थिक आणि शैक्षणिक कार्य	प्रा.डॉ. जयकुमार चंदनशिवे	158
39	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे कला, संस्कृती आणि क्रीडा क्षेत्रातील योगदान	प्रा. संदीप अशोक पाटील	160
40	राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षणविषयक कार्य	बाळासो आण्णा सुतार	164
41	राजश्री छत्रपती शाहू महाराज यांचे सामाजिक व शैक्षणिक कार्याचा थोडक्यात आढावा	सौ. संगीता किरण लोखंडे	172
42	छत्रपति शाहू महाराज, सहकार कृषी उद्योग प्रणेते	डॉ. महादेव आ. शिंदे	174
43	शाहू महाराजांचे लोक कल्याणकारी धोरण	प्रा. (डॉ.) राजू कलमेश सावंत	179
44	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांनी स्त्रियांच्या उध्दारासाठी केलेले कायदे : एक अभ्यास	प्रा. अरुणा खंडू सकटे	181
45	छत्रपती शाहू महाराजांच्या कार्यातील सामाजिक न्याय	प्रा. डॉ. राजेंद्र नाडेकर	184
46	शाहू महाराजांचे पर्यावरण रक्षण विषयक कार्य: शाहू कालीन शिवारण्य (पडसाळी - मुडागड)	प्रा. संजयकुमार मेणशी	187
47	स्त्री मुक्तीचे दीपस्तंभ राजर्षी शाहू महाराज	प्रा. डॉ. शोभा चाळके-म्हमाने	191
48	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांच्या शैक्षणिक धोरणाचे पाईक- सुशिलकुमार शिंदे	श्री. नारायण रामलाल उंबरे प्रा. डॉ. रमेश नामदेव शेवाळे	194
49	राजर्षी शाहू महाराजांची बहुजन समाजाच्या शिक्षणाबाबत भूमिका	डॉ. मुल्ला जे. यु.	200
50	राजर्षी छत्रपती शाहूजी महाराज यांच्या जीवन कार्यावरील साहित्य संपदा	डॉ. पांडुरंग बाळकृष्ण पाटील	204
51	छत्रपती शाहू महाराज यांचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान	श्रीमती उर्मिला राजेंद्र कदम	208
52	राजश्री शाहू महाराज: सामाजिक सुधारांद्वारे वंचित समुदायांचे उन्नती करणारे थोर समासुधारक	आशिष बाबासाहेब घाटगे	211
53	अनुसूचित समाजाच्या उद्धारामध्ये राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे योगदान	कु. उषादेवी ईश्वरा चौधरी	214
54	संविधानापूर्व भारतातील शाहू महाराजांचे न्याय आणि समानतेचे विचार	चौरे संदीप वसंत	217
55	छत्रपती शाहू महाराज आणि सामाजिक चळवळी	डॉ. ज्योती रमेश कांबळे	219
56	शाहू महाराजांचे स्त्रियांच्या हक्काबाबत विचार	डॉ. दीपक रा. पाटील	222
57	राजर्षी शाहूंच्या अक्षर नि अक्षय धनाचे समृद्ध दालन : कोल्हापूरातील राजर्षी शाहू अध्यासन केंद्र	डॉ. नीता पांडुरंग पाटील	225
58	छत्रपती शाहूजी महाराज और साटमारी खेल	डॉ. प्रशांत बिभीषण पाटील	227
59	‘शाहूपुरी’ वसाहती विषयक छत्रपती शाहू महाराजांचा व्यापारी दृष्टीकोन	डॉ. बाळासाहेब आ. कोटलगी	230

60	छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक धोरण आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची कोल्हापूर येथे शाळा - वसतिगृहे सुरू न करण्यामागची भूमिका	डॉ. श्रीधर भाऊसाहेब शिंदे	234
61	आपत्ती व्यवस्थापनाचा मानदंड : राजर्षी शाहू महाराज	प्रा. एम. आय, मुजावर	238
62	राजर्षी शाहूंचे अस्पृश्यता निवारणाचे कार्य	प्रा. डॉ. के. आर. गावडे	240
63	स्त्री उद्धारकर्ते: राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज	प्रा. डॉ. सौ. सुनिता एस. राठोड	243
64	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि ब्राह्मणेतर चळवळ	प्रा. संदिप भैरू जाधव	247
65	राजर्षी शाहू महाराज यांच्या आर्थिक धोरणाचा अभ्यास	प्रा. सुभाष बाजीराव शिंदे	249
66	छत्रपती शाहू महाराज यांच्या सामाजिक परिवर्तनाची माणगाव परिषद	प्रा. तेजस धनपाल गवळी	253
67	शाहू कालीन संगीत परंपरा : १८९५ ते १९२२	प्रियांका राजाराम पाटील	256
68	लोकराजा राजर्षी शाहू महाराज: सामाजिक लोकशाहीचा स्तंभ	श्री. रवींद्र ज. भोसले	260
69	राजर्षी शाहू महाराजांनी कोल्हापूरसंस्थानामध्ये राबविलेल्या शेती विकास विषयक धोरणांचा चिकित्सक अभ्यास	श्री. अर्जुन राजाराम कांबळे श्री. शुभम तानाजी पाटील	262
70	छत्रपती शाहू महाराज आणि स्त्री मुक्ती: २१ व्या शतकातील प्रासंगिकता	श्री. सोमनाथ विजया ज्ञानदेव रसाळ	265
71	राजर्षी शाहू महाराजांचे विचार व आचाराचे वारसदार : छत्रपती राजाराम महाराज	डॉ. डी. पी. गावडे	269
72	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे कोल्हापूर संस्थानाच्या कृषी विकासातील योगदान	डॉ. सौ. अरुंधती दिपक पाटील	272
73	राजर्षी शाहू महाराज आणि सयाजीराव गायकवाड यांचे कार्य	डॉ. अर्जुन ग. येरगे प्रा. रुपेश रमेश जाधव	274
74	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज: पुरोगामी राजकीय सुधारणांचे प्रणेते	प्रा. डॉ. ओलेकर प्रमोदकुमार अंकुश	276
75	छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांचे वसतिगृहाच्या चळवळीतील योगदान: एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्रा. डॉ. विशाल वसंत कुरणे	279
76	राजर्षी शाहू महाराजांच्या सामाजिक कार्याची उपयुक्तता	प्रा. डॉ. सुरेश मारुती चव्हाण	281
77	छत्रपती शाहू महाराज: ब्राह्मणेतर स्त्रीसुधारणावाद परिप्रेक्ष	प्रियांका शशिकांत रणणवरे	285
78	बेळगाव मधील ब्राम्हणेतर चळवळीचे आश्रयदाते बॅरिस्टर भुजंगराव केशवराव दळवी	श्री इराप्पा विष्णू मोरे	290
79	छत्रपती शाहू महाराज आणि सामाजिक न्याय	ज्योती प्रकाश बनसोडे	293
80	एक अभ्युदय राजा : राजर्षी छत्रपति शाहू महाराजा	डॉ. अक्षय राजेन्द्र भोसले	296
81	राजर्षी शाहू महाराज यांचे कृषीविषयक धोरण	डॉ. तानाजी रामचंद्र हवलदार	300
82	वसतिगृह चळवळीचे प्रणेते: राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज	प्रा. गौरव काटकर / प्रा. ऐश्वर्या हिंगमिरे प्रा. प्रतिमा शिंदे	303
83	राजर्षी शाहू महाराज का सामाजिक योगदान	प्रा. डॉ. सारिका राजाराम कांबळे	306
84	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज व कृषी क्षेत्रातील परिवर्तनीय कार्य	प्रा. सागर हरी चरापले	309
85	कलासक्त राजर्षी शाहू महाराज	श्री. पंढरीनाथ पाटील	311
86	छत्रपती शाहू महाराजांचे शैक्षणिक व अस्पृश्योद्धाराचे कार्य	सौ. अस्मिता महेंद्र इनामदार	313
87	पश्चिम महाराष्ट्राच्या शेती विकासामध्ये राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचे जलधोरण	डॉ. संजय सागरू सपकाळ	316

88	An Agri-Economic legacy of Chhatrapati Shahu Maharaj to the Sustainable development in Maharashtra and its present relevance	Dr. S. R. Kattimani	319
89	Rajarshi Chhatrapati Shahu: An Educational Reformer	Dr. Santosh Barale	321
90	Relevance of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj's Economic Vision in the 21st Century: A Critical Analysis	Prof. Rohini G. Deshpande	326
91	Impact Of Chhatrapati Shahu Maharaj's Ideology For The Welfare Of St Community: An Empirical Study Of Vaurla And Ambaulim Villages In Quepem Sub-Division Of Goa	Sachin Chandrakant Gaonkar Prabir Kumar Rath	332
92	Chhatrapati in Vedokta	Dr. Shubhangee B. Bhosale	337
93	Chhatrapati Shahu Maharaj: Review Of The Welfare Policies	Ms. Sharvari B. Katkar	346
94	Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj: The Modern Social Reformer	Dr. K. M. Desai	350
95	Social Justice Role Of Chhatrapati Shahu Maharaj: A Creative Step Towards Progressive Maharashtra - A Study	Dr. Sunil Madhukar Neve	354
96	Shahu Maharaj's Contribution to Industrial & Trade Development: A Step toward Economic Modernization.	Dr. Mrs. Chandrabhaga K. Patil	359
97	Rajarshi Shahu Maharaj: Pioneer of Women's Empowerment	Dr. Sarika Vishwas More	365
98	RajarshiShahu Maharaj and the Emancipation of Women: A Study of Gender Equality	Dr. Surekha Gurupad Mandi	369
99	Chhatrapati Shahu Maharaj: Contribution in Social and Educational life	Miss. Bhatkar Madhuri S.	372
100	Relationship between Chhatrpati Shahu Maharaj and Dr. Babasaheb Ambedkar	Mrs. Madane Priyanka S.	375
101	The Economic Vision of Rajarshi Shahu Maharaj: Pioneering Trade and Commerce Development in Kolhapur	Mr. Santosh H. Kamble	377
102	One Man Army: Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj in 21 St Century	Dr. Anil K. Jambhale Dr. Padmshri K. Waghmare	382
103	Impact Of Chhatrapati Shahu Maharaj's Principles Of Social Transformation In Goa: A Case Study Of Dhangar Community In Sawardhat, Amthane Village Of Bicholim Taluka-Goa	Hritik Naik, Datta Parab Sachin Gaonkar	387
104	Rajashree Shahu Maharaj Innovative Water Management Practices And A Historical Study of Sustainable Development in Kolhapur District	Mrs.UjwalaAtmaram Patil	392
105	Contribution of Chhatrapati Shahu Maharaj in Women Empowerment	Mrs. Sayali Sandeep Patil	396
106	A Contribution of Rajarshi Shahu Maharaj to the Rural Development	Dr. Arun Yogeshwar Jadhav	398
107	Legacy of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj: A study of Royal Patronage to Kolhapur Film Industry	Dr. Kavita Ashok Gagarani	401
108	Rajarshi Shahu Chhatrapati Maharaj: A Pioneer of Education	Dr. Mrs. Daya Prasad Patil	404

109	The Relevance of Educational Thought and Work of Rajarshi Shahu Maharaj	Dr. Sukhadev S. Undare	407
110	Shahu Maharaj and the Emergence of Ancillary Industries in Kolhapur District	Mrs. Soujanya S. Nagannawar	410
111	Rajarshi Shahu Maharaj and sports tradition of Kolhapur	Suryajit S. Ghorpade	415
112	Rajarshi Shahu Maharaj's Vision for Economic Progress: A Historical Study	Vinayak Anandrao Patil	420
113	राजर्षी शाहू पूर्वकाळातील कोल्हापूर राज्यातील उद्योगधंदे: (सन १८८३-१८९४)	डॉ. खंडेराव शिंदे	423
114	राजर्षी शाहू महाराजांचे सामाजिक न्यायाचे धोरण आणि कोल्हापुरातील मुस्लिम समाज	डॉ. मुफीद मुजावर	426
115	वेदोक्त प्रकरण आणि राजर्षी शाहू महाराज	डॉ. रोहिणी रामचंद्र हाके	432
116	राजर्षी शाहू महाराज यांचे स्त्रीशिक्षण विषयक विचार	डॉ. वंदना अरुण सातपुते	436
117	फासेपारधी समाज उद्धार करते छत्रपती शाहू महाराज	डॉ. एस. ए. मोरे	441
118	छत्रपती शाहू महाराज व डॉ. वॉन्लेस यांचे वैद्यकीय सेवेतील योगदान	प्रा. अविनाश भोरे	444
119	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज आणि कोल्हापूरची क्रीडा परंपरा	प्रा. डॉ. अनिल भिमराव कुंभार प्रा.मोरे सदाशिव मच्छिंद्र	448
120	आदिवासी जमातीचे उद्धारक : राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज	प्रा. डॉ. डी. के. वळवी	451
121	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांच्या काळातील पन्हाळ्याचा पर्यटन विकास	प्रा. सौ. एस. एस. शेवडे	453
122	आरक्षण के जनक : छत्रपति राजर्षी शाहू महाराज	डॉ. सरिता बाबासाहेब बिडकर	457
123	स्त्री उध्दारक राजर्षी शाहू महाराज	सोनिया मारुती पाटील	460
124	छत्रपती शाहू महाराजांचे मानसशास्त्रीय नेतृत्व: सामाजिक सुधारणांतील दृष्टिकोन	डॉ. साहेबराव किसन राठोड	464
125	Transforming Healthcare: Chhatrapati Rajarshi Shahu Maharaj's Role in the Development of Public Health Policies and Facilities in Kolhapur State	Dr. Hrushikesh D. Dalavi	468

An Agri-Economic legacy of Chhatrapati Shahu Maharaj to the Sustainable development in Maharashtra and its present relevance**Dr. S. R. Kattimani**Associate Professor & HOD, Dept. of History,
Vivekanand College, Kolhapur**Introduction:**

Chhatrapati Shahu Maharaj carried out the work of social reforms started by Mahatma Phule. Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj of Kolhapur was a popular leader who awakened the downtrodden communities and uplifted them through their socio economic developments. It is important to mention Shahu Maharaj as an ideal king. The popularity of his work continues to this day. Due to his work, his personality was not limited to Kolhapur Sansthan and became popular in Maharashtra and India as well. Before independence, there were 42 princely states in the Deccan region. Kolhapur was one of the largest princely state in India. Shahu Maharaj played a significant role in influencing the development of Kolhapur. The researcher gathered data for the current research work from secondary sources such magazines, books, newspapers, and administrative records. Chhatrapati Shahu Maharaj was the firstborn son of Jaisinghrao Ghatge of Kagal. He was born on June 26, 1874, under the original name Yashwantrao. Anandibai saheb adopted him on March 17, 1884, following the passing of Chhatrapati Shivaji IV, the ruler of Kolhapur State. He ascended to the kingdom of Kolhapur as 'Shahu Chhatrapati Maharaj' and reigned for 28 years from April 2, 1894, until May 6, 1922. During this period, Maharaj accomplished numerous significant works for the benefit of the general public. Enhancing infrastructure is essential for improving living standards and fostering economic and financial growth. Rajarshi Shahu Maharaj constructed infrastructure in Kolhapur state, including roads, railways, irrigation systems for agriculture, and drinking water amenities. Rajarshi Chatrapati Shahu Maharaj aimed to enhance agricultural production and farmers' income, promote industry for employment opportunities, and boost trade via this development initiative. Road construction in Kolhapur state is expanding from rural to urban areas to facilitate the movement of raw materials and completed goods. Throughout the entire reign, 185 kilometres of roads were developed. Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj opened the railway in 1891 to encourage road development, seeing the potential for prosperity through railway transportation. Once the significant reliance of the economy on agriculture is grasped, it becomes essential to address the issue of water supply for agricultural purposes as well as for drinking water. Rajarshi Shahu Maharaj built new water tanks in several locations and restored existing tanks for storage. Rajarshi Shahu Maharaj initiated a dam construction project despite facing financial constraints. This endeavor also boosts employment. The construction of Radhanagari dam was halted in 1917 due to a lack of money caused by World War I. It was subsequently finished by Rajarshi's son, Rajaram Maharaj.

Keywords: Advocacy, Social Justice, sustainable development, irrigation system...

Objectives of Research Paper:

- 1) To study the agricultural contributions of Rajarshi Chh. Shahu Maharaj.
- 2) To investigate the sustainable economic advancements by Chh. Shahu Maharaja.
- 3) To study the drought relief measures of Rajarshi Chh. Shahu Maharaj.
- 4) To evaluate the need of Chh. Shahu Maharajas rational and scientific solutions to solve modern societal problem.
- 5) To criticize the economic policies and contribution of Chh. Shahu Maharaj and its importance.

Agricultural Contributions:

The primary occupation of the majority of individuals in India was agriculture. Chhatrapati Shahu Maharaj prioritized the advancement of agriculture. He believed that agricultural reform is crucial for the welfare of the country and should not be overlooked. To enhance agricultural productivity, he introduced various initiatives including small and large irrigation projects, agricultural extension programs for education, low-interest loans for farm equipment purchases, and cooperative credit institutions. The Maharaja offered agricultural supplementary loans together with the 'Victoria Memorial Fund' and 'The King Edward Memorial Fund' to support agricultural development.

In 1912, he established 'The King Edward Agricultural Institute' in Kolhapur with the aim of advancing farming techniques and modernizing agriculture. He established a museum dedicated to modern farming tools, where he provided farmers with advanced tools, seeds, chemical fertilizers, and instruction to adopt modern farming techniques. He made efforts to enhance agriculture by organizing periodic agriculture and livestock exhibitions. Maharaj grew tea and coffee in Panhala and Bhudargarh, in addition to agriculture. Shahu Maharaj also conducted trials with growing commercial crops such as cardamom, cocoa, rubber, jute, mango, and potato. Plantations including jamun, mango, fennel, and cashew were promoted and funded.

Radhanagari Dam Project construction:

Chhatrapati Shahu Maharaj toured Europe in 1902. He keenly watched how the people of Europe had fully utilized natural resources. Subsequently, he initiated the Radhanagari Dam project with the aim of enhancing agricultural practices and providing potable water. Chhatrapati Shahu Maharaj designed Radhanagari dam in 1907. Economic and technological challenges resulted in numerous obstacles throughout the construction of the dam. However, he persisted in the construction of the dam, but it was not finished when he passed away. Subsequently, a power producing facility was constructed at the foot of the dam.

Thoughts on industry, commerce, and collaboration:

Chhatrapati Shahu Maharaj elucidated the industrial-related economic policy. Previously, it was thought that it was not the responsibility of the political or governmental entities to stimulate economic activity like manufacturing, business, and trade. This approach was followed by the British. Shahu Maharaj rejected traditional beliefs and believed that economic growth relied on industrialization, asserting that economic prosperity hinged on the success of the industry. That's why it's recommended for individuals to unite and create cooperative industries, cooperative organizations, and cooperative markets. When establishing such a structure, it is important to distribute it among various locations rather than concentrating it in one spot to offer employment opportunities to the surrounding residents.

He initiated a ginning factory in Ichalkaranji for this reason. Following this, two ginning factories were established in Kolhapur, one in Shirol, one in Chinchali, and one in Gadhinglaj. He emphasized the importance of developing roads and railways for enhancing industry and trade. During the 19th century, Chhatrapati Shahu Maharaj founded companies in many sectors such as private, public, cooperative, and joint to promote industrial and commerce growth. He thought that industrial and commercial growth are essential for national development. Chhatrapati Shahu Maharaj created Shahu Chhatrapati Mill in the public sector to support private enterprises. Simultaneously, it promoted private printing societies through the establishment of weavers' institutes. He founded multiple companies including a paper factory, oil mills, and The Kolhapur Motor Services.

Chhatrapati Shahu Maharaj founded the Urban Co-operative Bank and Balbhim Co-operative Bank in 1912 through the enactment of a Co-operative Act. Kolhapur district continues to lead in the cooperative sector. He thought that collaboration among numerous individuals is essential for rapid progress. Trade sectors have significantly contributed to the country's advancement. Chhatrapati Shahu Maharaj clearly said that he felt he was falling behind in the business area. This is apparent in his presidential speech to the All India Maratha Education Council in 1917. He advocates for Marathi individuals to diversify beyond traditional occupations like

farming or military service, and instead contribute to the country's development by entering the trade industry and advancing their own prosperity.

Creation of the Shahupuri jaggery Market:

Chhatrapati Shahu Maharaj emphasized decentralization over concentration of markets for prosperity. Initially, there were no significant marketplaces due to unfavorable trading conditions in Kolhapur state. The highest quality jaggery made in Kolhapur state was transported to the Rajapur market in Konkan and then distributed to locations such as Mumbai. The molasses was commonly referred to as Rajapuri jaggery due to its high grade. Shahu Maharaj observed that jaggery originated from Kolhapur but gained recognition as Rajapuri jaggery due to the market in Rajapur. Shahu Maharaj initiated the establishment of a new market named Shahupuri and built up a spinning and weaving factory, jaggery market, and farmers' cooperatives to address the crisis. He promoted trade by granting specific privileges to traders in Kolhapur, Kagal, and Nipani. This resulted in a boost in economic activity by establishing an equitable market for agricultural goods within the institution.

Maharaj's attempts to alleviate drought:

Shahu Maharaj personally met with the people of Kolhapur state immediately upon receiving word of drought. Simultaneously, he would instruct the revenue officials to personally assess the drought condition and promptly report this information to the court. During the famine in Kolhapur in 1899-1900, the Shahu Maharaja established a special department for drought relief in the princely realm. He recruited additional commissioners, famine officers, and two sub-overseers to manage the situation. Maharaj's administrative work reflects his deep interest for his subjects.

Shrot term plans: Aside from administrative actions, many other efforts were necessary to alleviate the drought conditions. The Maharaja created efforts to discover and eliminate the fundamental causes of drought.

Affordable grain stores: During a noticeable drought, the prices of food grains would increase substantially. Cheap grain shops were established in Kolhapur operating on a non-profit basis to address this issue. The court simultaneously provided unsecured loans to grain traders for purchasing grain from several states.

Grain import: During the drought, Maharaj procured food grains from the British government and several institutions, distributing them equitably among his impoverished citizens.

Hydrating with water: The drought-induced drinking water scarcity led to fatalities due to dehydration. To address the situation, the Maharaja initiated the construction of new wells and bunds with financial aid from the princely state court. Maharaj was passionate about ensuring enough water supplies to the people during droughts.

Infrastructure development of roads and bridges: Shahu Maharaj prioritized the construction of roads and bridges during the drought to provide employment opportunities for the local populace, achieving the dual goals of infrastructure development and job creation.

Drought Allowance:

During the drought, Shahu Maharaja began providing a drought allowance to laborers, servants, and teachers of the institute starting on November 1, 1896. Each month, they received an amount equivalent to the market value of 10 Lions (shers) of jowar as drought allowance.

Cheap boarding accommodations for underprivileged students: Chh. Shahu Maharaja arranged affordable accommodations for underprivileged students attending Rajaram College and Rajaram High School in Kolhapur.

Agricultural loans: Shahu Maharaj believed that to combat droughts, significant investments in agriculture were necessary. He focused on enhancing agricultural practices by offering free or low-interest loans for activities such as well-digging, purchasing seeds, fertilizers, livestock, tools, and land leveling.

Concluding Remarks: Chhatrapati Shahu Maharaj was a significant social reformer who worked on various initiatives to enhance the princely state of Kolhapur. He was inspired by the political, social, and economic transformations in Europe, contrasting with the uneducated, ignorant, and

stereotypical society in India. Shahu Maharaj aimed to uplift the marginalized community and promote the cultural, social, and economic progress of the Bahujans. Chhatrapati Shahu Maharaj promoted education, eradication of untouchability, advancement of nomadic castes, establishment of settlement houses, and social welfare through reservation. He also focused on modernizing agriculture and recognized the significance of industry, trade, and cooperation in development, implementing necessary changes. The measures implemented in Kolhapur Princely State had positive effects on its citizens, with the impact of the drought being significantly lower compared to other provinces. Shahu Maharaj's actions in response to the drought were more effective than those taken by the British in their territories, highlighting the effectiveness of his approach. Shahu Maharaj's comprehensive and widespread strategy for drought relief is evident from the analysis of his planning efforts.

References:

- 1) Maharashtra State Gazetteer , Ancient Period, Vol.-I.
- 2) Latthe A B. (1924), Memories of Rajarshi Shahu Chh. Maharaja of Kolhapur, Time Press Bombay.
- 3) Graham D.C., Statistical Report on the Kolhapur State
- 4) Dr. Jaysingrao Bhausahab Pawar, Chhatrapati Shahu's life.
- 5) Rajashri Shahu Chhatrapati Papers Volume IV (1900-1905 A.D) (New Gov. Policies) Edited By Dr. Sangave Vilas, Dr. Khane B.D., Published by Dr. Sabale B.P. Registrar Shivaji University, Kolhapur.
- 6) Rajarshi Shahu Chhatrapati Papers, Kolhapur Archives, Vol. VII. Kolhapur, 1997.
- 7) Nalawade M. D. (1978), " Shahu Chhatrapati of Kolhapur: A Social Revolutionary (1874-1922), Ph.D. Thesis (unpublished), Shivaji University, Kolhapur.
- 8) Mhopare Rahul S. (2006), "Economic policies and programmes of Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj" Ph.D. Thesis, Department of Economics, Shivaji University.
- 9) Dhingra I. C. (1982), Agricultural Economy of India, Sultan Chand & Sons Publishers, New Delhi.